

مطالعه ارتباط سرمایه اجتماعی و حقوق شهروندی با آگاهی از

مفهوم توسعه پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن

(مطالعه موردی: شهروندان مشگین شهری)

وحید بابازاده^۱، دکتر بیژن زارع^۲ و دکتر قربانعلی سبکتکین^۳

تاریخ وصول: ۹۵/۱۲/۲

تاریخ پذیرش: ۹۶/۱۰/۲۷

چکیده:

موضوع مقاله حاضر مطالعه‌ی ارتباط آگاهی از مفهوم و مؤلفه‌های اجتماعی توسعه‌ی پایدار با سرمایه‌ی اجتماعی و آگاهی از حقوق شهروندی بین شهروندان مشگین شهری است. سنجش آگاهی از مفهوم و مؤلفه‌های اجتماعی توسعه‌ی پایدار بر اساس چهارچوب سازمان یونسکو صورت پذیرفته است و از نظریه‌ی مارشال برای بررسی حقوق شهروندی و نظریه‌ی پاتنام، کلمن و بوردیو درباره‌ی سرمایه‌ی اجتماعی بهره گرفته شده است. روش تحقیق پیمایش بوده، ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه‌ی محقق ساخته، جمعیت آماری آن نیز شهروندان بالای ۱۸ سال ساکن مشگین شهری بوده است. تعداد نمونه ۳۸۲ نفر بود که با فرمول کوکران و با روش خوشه‌ای تصادفی برگزیده شدند. نتایج پژوهش نشان داد میانگین آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن در سطح متوسط به بالا قرار دارد. آگاهی از حقوق شهروندی در سطح متوسط رو به بالا و سرمایه‌ی اجتماعی در سطح متوسط با متغیر وابسته ارتباط معنی‌دار مستقیم دارند.

مفاهیم کلیدی: توسعه‌ی پایدار، مؤلفه‌های اجتماعی توسعه‌ی پایدار، حقوق شهروندی، سرمایه‌ی اجتماعی

^۱ کارشناس ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه خوارزمی تهران (نویسنده‌ی مسئول)

vahid.babazadeh1990@gmail.com

^۲ دانشیار گروه جامعه‌شناسی دانشگاه خوارزمی تهران dr_bizhanzare@yahoo.com

^۳ استادیار گروه جامعه‌شناسی دانشگاه خوارزمی تهران saboktakin_faz@yahoo.com

مقدمه و بیان مسأله

توسعه مفهومی فراگیر در دنیای کنونی است و تقلیل آن به هر یک از ابعاد آن بدون شک نمی‌تواند توسعه به معنای واقعی باشد. توسعه‌ی پایدار شاید در نگاه اول پرچمدار بحث‌های صرفاً زیست‌محیطی به نظر برسد اما دغدغه‌ی آن توسعه و پایداری همه‌ی جنبه‌های زندگی انسان به ویژه زندگی اجتماعی انسان و توازن اجتماعی است. توسعه‌ی پایدار نگران فشارهای زندگی مدرن بر محیط زیست و کره‌ی زمین است که امتداد هستی کره‌ی خاکی و زندگی جوامع بشری را تهدید می‌کند. به این نکته نیز باید توجه کرد که در یک قرن گذشته توسعه‌ی صنعت و افزایش جمعیت فشار بیش از اندازه‌ای بر محیط زیست، منابع طبیعی و زندگی انسان وارد ساخته است. چنانچه گیدنز نیز یکی از ابعاد مخاطره‌آمیز دنیای مدرن را بحران زیست‌محیطی می‌داند (گیدنز، ۱۳۸۴).

توسعه‌ی پایدار در بعد اجتماعی آن در برگیرنده‌ی مؤلفه‌هایی است که در پی ایجاد توازن در روند توسعه‌ی جامعه است. ناپایداری توسعه در جوامع امروز نه تنها محیط زیست، بلکه جوامع انسانی را نیز دچار بحران کرده است. جلوگیری از بحران‌های زیست‌محیطی و حرکت در مسیر توسعه‌ی پایدار نیازمند گسترش دانش درباره‌ی ابعاد اجتماعی آن در بین مردم است. یکی از ویژگی‌های اصلی توسعه‌ی پایدار توجه به مردم و نقش آنان در روند توسعه‌ی پایدار است. توسعه‌ی پایدار، در پی این است تا مردم نقش بیشتری در فرایند توسعه داشته باشند. دستیابی به چنین هدفی بی‌گمان نیازمند آموزش مردم و آگاهی مردم از توسعه‌ی پایدار است. توسعه‌ی پایدار برای تغییر در جوامع به قدرت یافتن جامعه‌ی مدنی نیاز دارد. تغییر مسیر توسعه‌ی یک کشور یا یک منطقه‌ی محلی، حل مشکلات زیست‌محیطی و مدیریت صحیح منابع طبیعی نیازمند مشارکت مردم در روند توسعه‌ی پایدار است. کاسیموف و همکاران^۱ (۲۰۰۹)، اعتقاد دارند سطح مسئولیت زیست‌محیطی، فرهنگی و اجتماعی افراد بسیار کمتر از حد انتظار برای توسعه‌ی پایدار است. برای فائق آمدن بر چنین نقصانی سطح آگاهی‌های عمومی از توسعه‌ی پایدار و مفهوم و مؤلفه‌های آن باید بالا برود. به نظر های^۲ (۲۰۰۹)، وظیفه‌ی آموزش برای توسعه‌ی پایدار و آموزش‌های زیست‌محیطی همراه آن، گسترش آگاهی از نیاز به زندگی بوده است، این نیاز به زندگی و تداوم و پایداری باید عموماً همراه با اکوسیستم و هماهنگ با آن باشد و نه مجزا از محیط طبیعی. های این امر را وظیفه‌ی سازمان‌های غیر دولتی (NGOs)

¹ Kasimov and et. al.

² Haigh

می‌داند. سرمایه‌ی اجتماعی و حقوق شهروندی عناصری مهم در یک جامعه‌ی مدنی هستند تا جایی که سرمایه‌ی اجتماعی را ماده‌ی خام جامعه‌ی مدنی دانسته‌اند (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۸). نبود واکنش اعتراضی لازم از سوی جامعه‌ی مدنی می‌تواند این حدس را به وجود آورد که آگاهی از توسعه‌ی پایدار به‌عنوان مفهومی اجتماعی در بین اقشار مختلف جامعه در حد مطلوب و تأثیرگذار وجود ندارد. از این‌رو حرکت به سوی توسعه‌ی پایدار بی‌شک از رهگذر جامعه‌ی مدنی و آگاهی و آموزش همگانی خواهد گذشت. آیا می‌توان این حدس را زد که مؤلفه‌های مدنی چون آگاهی از حقوق شهروندی و نیز سرمایه‌ی اجتماعی حلقه‌ی مفقوده سیر به توسعه‌ی پایدار اجتماعی هستند؟ به نظر می‌رسد متغیرهایی چون آگاهی از حقوق شهروندی و سرمایه‌ی اجتماعی ارتباط نزدیک‌تری با مؤلفه‌های اجتماعی توسعه‌ی پایدار داشته باشند؛ چون مؤلفه‌های اجتماعی توسعه‌ی پایدار عمدتاً به مفاهیم رفاه اجتماعی، فقر و سلامتی نزدیک هستند. سرمایه‌ی اجتماعی و آگاهی از حقوق شهروندی به‌عنوان مؤلفه‌های جامعه‌ی مدنی در یک زمینه‌ی تجربی در ایران چه جایگاهی در تبیین آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و ابعاد اجتماعی آن دارند؟

مشگین‌شهر در استان اردبیل، با توجه به شرایط طبیعی و جغرافیایی، پتانسیل قابل توجهی برای توسعه دارد. همچنین این منطقه از نظر منابع طبیعی نیز در شرایط ایده‌آلی است که مورد توجه سرمایه‌گذاران به ویژه در حوزه‌ی گردشگری قرار گرفته است. اما به نظر می‌رسد نگاه صرفاً اقتصادی و سودمحور به توسعه در منطقه حاکم بوده است و توسعه‌ی پایدار یا در حد شعار بوده است و یا بیشتر به ابعاد زیست‌محیطی آن هم به شکلی ظاهری پرداخته شده است و به توسعه از دید اجتماعی و پایداری اجتماعی پرداخته نشده است.

پیشینه نظری پژوهش

۱- طرح مفهومی توسعه‌ی پایدار

روند ارتباط انسان با محیط زیست با شروع عصر مدرنیته و روشنگری تغییر یافت. در واقع می‌توان گفت تأثیر انسان بر محیط از رهگذر فرهنگ و اجتماع بوده است. ساتن در این‌باره می‌گوید: «صنعتی شدن به جدایی فزاینده‌ی انسان‌ها از اتکای مستقیم به محیط طبیعی منجر می‌شود و ماشین‌آلات صنعتی میان مردم و طبیعت واسطه می‌شوند، جای

نیروی کار را می‌گیرند» (ساتن، ۱۳۹۲: ۱۰۸). به عقیده‌ی باپات^۱ (۲۰۰۵)، اندیشمندان ایده‌ی توسعه‌ی پایدار، علت ریشه‌ای بحران‌های زیست‌محیطی را این می‌دانند که انسان‌ها طبیعت را در فرایند توسعه‌ی تکنولوژیکی و اقتصادی کنترل می‌کنند. به نظر آدامز^۲ (۲۰۰۹)، توسعه‌ی پایدار حاصل نگرانی‌ها درباره‌ی آثار همه ابعاد توسعه بر اکوسیستم و محیط زیست است. ایده‌ی توسعه‌ی پایدار در نیمه‌ی دوم قرن بیستم در کنفرانس‌ها و سمینارهای مختلفی مورد توجه واقع شد.

تعریف جامع، مانع و دقیق از توسعه‌ی پایدار وجود ندارد. با وجود نقدهای فراوان، تعریف گزارش آینده‌ی مشترک ما کماکان رایج است. دیلی^۳ فقدان یک تعریف مشخص از توسعه‌ی پایدار را چندان هم بی‌فایده نمی‌داند، چرا که اجازه می‌دهد بن‌مایه‌ی اخلاقی و اقتصادی این مفهوم در موقعیت‌های سیال مورد استفاده قرار گیرند (دیلی، ۱۹۹۰: ۳۲).

بررسی مفهومی «توسعه» و «پایداری» به شکل نمودار به فهم بهتر این تعریف کمک می‌کند.

نمودار ۱: نمودار ابعاد مفهومی توسعه‌ی پایدار (کیتز و همکاران^۴، ۲۰۰۵: ۱۱)

پایداری در عمل موازنه‌ای است بین ضرورت‌های زیست‌محیطی و نیازهای توسعه که این موازنه از دو طریق به دست می‌آید: ۱- کاهش فشارها؛ ۲- افزایش ظرفیت‌های موجود (زاهدی، ۱۳۸۸: ۲۰). تعریف رایج از توسعه‌ی پایدار با وجود نقدها کماکان تعریفی است که بیشتر پژوهش‌ها از آن نه به‌عنوان یک تعریف قطعی، بلکه به‌عنوان تعریفی که به درک مفهوم کمک کند استفاده می‌کنند. این تعریف بدین صورت است: «توسعه‌ای که نیازهای

¹ Bapat

² Adams

³ Daly

⁴ Kates and et. al.

فعلی را بدون به خطر انداختن توانایی نسل‌های آتی جهت تأمین نیازهایشان برآورده می‌سازد» (ساتن، ۱۳۹۲: ۲۲۲). آدامز (۲۰۰۹)، این تعریف از توسعه‌ی پایدار را دارای دو مفهوم می‌داند؛ نخست رویکردی است در مورد نیازهای اساسی و اولویت برای عمل توسعه‌ای در جهت رفع فقر و دیگری، ایده‌ی محدودیت‌های زیست‌محیطی و منابع طبیعی است. در واقع آدامز توسعه‌ی پایدار را به دو مفهوم توسعه و پایداری تقسیم می‌کند.

۲- آگاهی از توسعه پایدار در بعد اجتماعی

توسعه‌ی پایدار به رویکردی آموزشی وابسته است که در آن می‌توان افراد عقلانی و منطقی را به مشارکت در فعالیت‌های حفظ محیط زیست و توسعه تشویق کرد (ساتن، ۱۳۹۲). سال ۲۰۰۵ سازمان ملل متحد تصمیم گرفت ده سال آتی را «دهه برای آموزش توسعه‌ی پایدار»^۱ بنامد. بیانیه‌ی ۵۷/۲۵۴ سازمان ملل دربرگیرنده‌ی این تصمیم بود (هیگیت^۲، ۲۰۰۹). هدف کلی دهه‌ی آموزش برای توسعه‌ی پایدار ادغام ارزش‌های ذاتی توسعه‌ی پایدار در درون ابعاد مفهوم یادگیری است تا بتواند به تغییر در رفتارهایی منجر شود که به توسعه‌ی پایدار کمک کند. یکی از چالش‌های اصلی پیش روی توسعه‌ی پایدار این است که چگونه می‌توان رفتارهای مردم را در جهت مطلوب توسعه‌ی پایدار تغییر داد و چه ارزش‌هایی باید وارد فرایند یادگیری شود (میکالوس^۳ و همکاران، ۲۰۰۹: ۱۱). از دید یونسکو هدف آموزش برای توسعه‌ی پایدار، شکل دادن و بسیج کردن جوانان برای فعالیت در جهت کمک به توسعه‌ی پایدار جهانی در مناطق مختلف دنیاست.

از نظر برنامه «دهه‌ی آموزش برای توسعه‌ی پایدار» افراد یک جامعه که در پی حرکت به سوی توسعه‌ی پایدار است، سه حوزه توسعه‌ی پایدار را باید در جهت نیل به پایداری درک کنند. این برنامه، سه حوزه را برای توسعه‌ی پایدار چنین تعریف می‌کند: جامعه: دانش درباره‌ی نهادهای اجتماعی و نقش آن‌ها در تغییر و توسعه، همچنین فهم سیستم‌های دموکراتیک و مشارکتی که فرصت ابراز نظر، انتخاب دولت، اتحاد و روشن ساختن تفاوت‌ها را در اختیار شهروندان می‌گذارد.

^۱ decade for education for sustainable development

^۲ Higgitt

^۳ Michalos and et. al.

محیط: آگاهی از منابع و شکندگی محیط فیزیکی و تأثیرات متقابل آن با فعالیت‌های انسانی، همراه با تعهد و الزام برای لحاظ کردن نگرانی‌های زیست‌محیطی در خط مشی‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی توسعه.

اقتصاد: آگاهی از محدودیت‌ها و ظرفیت‌های رشد اقتصادی و تأثیرات آن بر جامعه و محیط زیست، با تعهد و الزام برای ارزیابی سطوح فردی و اجتماعی مصرف فراتر از نگرانی صرف درباره‌ی محیط زیست و عدالت اجتماعی (یونسکو، ۲۰۰۶: ۱۴).

یونسکو در حوزه‌های اجتماعی و اقتصادی آگاهی از توسعه‌ی پایدار، ابعاد مختلف آن‌ها را به تفصیل مورد توجه قرار داده است.

مؤلفه‌های اجتماعی و اقتصادی آموزش توسعه پایدار از نظر یونسکو

- حقوق بشر: آموزش برای توسعه‌ی پایدار باید همراه با آموزش‌هایی باشد که افراد بتوانند حقوق اساسی خود را یاد بگیرند و بتوانند به ارزیابی اوضاع کنونی بپردازند.

- صلح و امنیت انسانی: توانا ساختن مردم برای زندگی در محیطی از آرامش و صلح. باید آگاهی‌ها، بینش‌ها و مهارت‌های مورد نیاز برای چنین امری آموزش داده شود. همچنین ارزش‌های مرتبط با چنین آرمانی باید برای مردم توضیح داده شود.

- برابری جنسیتی: برابری جنسیتی امکان مشارکت گروهی بزرگ از انسان‌ها یعنی زنان را میسر می‌سازد. برابری جنسیتی می‌تواند از فقر جلوگیری کند و به حفظ محیط زیست کمک کند. آموزش در این راستا باید بتواند ارزش‌ها و سنت‌های مانع مشارکت زنان را نقد کند و همچنین در همه‌ی اقشار جامعه ذهنیتی مناسب در مورد برابری جنسیتی بیافریند.

- تنوع فرهنگی و فهم بین فرهنگی: چنین آموزش‌هایی باید همراه با آموزش تحمل‌پذیری و مهارت‌های زندگی همراه با تنوع‌های فرهنگی باشد. تنوع فرهنگی می‌تواند به تنوع زیستی نیز کمک کند. فرهنگ‌های محلی همچنین می‌توانند دانش‌های محلی را نیز زنده نگه دارند و از این راه ارتباط جامعه و محیط زیست را همان‌گونه که قبلاً بوده حفظ کنند.

- سلامتی: توسعه‌ی پایدار به جامعه‌ای سالم و انسان‌هایی سالم نیاز دارد. آموزش‌های بهداشتی باید در همه‌ی اقشار جامعه گسترش یابد و همراه با آموزش‌های مهارت‌های زندگی سالم باشد.

- حکمرانی: توسعه‌ی پایدار در همه‌ی سطوح آن (محلی، ملی و بین‌المللی) نیازمند حکومت‌هایی است که امکان مشارکت، ابراز عقیده، بحث آزاد شهروندان خود را فراهم آورد. شهروندان نیز باید در مورد ارتباط خود با حکومت، حقوق و وظایف خود آموزش ببینند. آموزش شهروندی یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های این رویکرد است.

- کاهش فقر: کاهش فقر مهم‌ترین دغدغه بعد اقتصادی توسعه‌ی پایدار است. این دغدغه تنها در بعد اقتصادی محصور نیست بلکه با سایر ابعاد نیز پیوند دارد. کاهش فقر در کشورهای در حال توسعه می‌تواند به کاهش تخریب محیط زیست کمک کند. آموزش برای کاهش فقر باید همراه با یادگیری مهارت‌ها برای زندگی و اشتغال مناسب و نیز توأم آموزش درباره‌ی حقوق انسانی باشد.

- همکاری مسئولانه و پاسخگویانه: آموزش برای توسعه‌ی پایدار باید آگاهی متعادل از نیروهای مالی و اقتصادی به وجود آورد و شهروندان را آماده کند که فعالیت‌های اقتصادی و مالی مسئولانه داشته باشند.

- اقتصاد بازار: اقتصاد بازاری موجود در سطح جهان، محیط زیست را محافظت نمی‌کند و ثروت را در دست عده‌ای محدود انباشت می‌کند. چالشی جهانی و اساسی وجود دارد که می‌خواهد اقتصاد بازاری و سود محور را با محیط زیست، برابری و عدالت‌خواهی آشتی دهد. این امر با سایر ابعاد توسعه‌ی پایدار نیز درگیر است و بی‌شک به برنامه‌های بسیار گسترده نیاز دارد. آموزش برای توسعه‌ی پایدار باید در ذهن شهروندان روشنگری نسبت به اقتصاد بازار ایجاد کند و به آن‌ها توانایی تفکر انتقادی در این‌باره بدهد (یونسکو، ۲۰۰۶: ۲۱-۱۸).

۳- جامعه مدنی و توسعه پایدار

اثرگذاری‌های جامعه‌ی مدنی در روند توسعه‌ی پایدار، بستگی به وضعیت جامعه‌ی مدنی در یک کشور دارد. ساتن درباره‌ی امکان ظهور انسان‌های معترض نسبت به مسائل زیست‌محیطی سه پیش شرط مطرح می‌کند (ساتن، ۱۳۹۲: ۱۶۳)؛ نخست باید مباحث زیست‌محیطی به اندازه‌ی مسائل اجتماعی موجود در جامعه مهم تلقی شوند. دومین پیش شرط سرمایه‌ی اجتماعی است. مردم و مدعیان دفاع از محیط زیست باید در کنار هم باشند تا بتوانند بر سیاست‌گذاران این عرصه تأثیرگذار باشند. سوم، وجود جامعه‌ی مدنی است. مردم و طرفداران محیط زیست باید NGOها و سازمان‌های لازم را برای ابراز نظر و احساسات خود درباره‌ی محیط زیست تشکیل دهند. از نظر یونسکو، جامعه‌ی مدنی و

آگاهی‌های عمومی باید پاسدار آرمان توسعه‌ی پایدار باشند و از ابزار شدن آن به دست دولت‌ها و ایدئولوژیک شدن آن باید جلوگیری کنند (یونسکو، ۱۳۸۸: ۲۵۵). در سند ریو ۲۰+ که سند نهایی کنفرانس سازمان ملل درباره‌ی توسعه‌ی پایدار در ریودوژانیرو در سال ۲۰۱۲ است، درباره‌ی اهمیت آگاهی و مشارکت مردم در توسعه‌ی پایدار آمده است:

«ما وجود فرصت‌هایی برای تأثیرگذاری مردم بر زندگی و آینده‌ی خود، مشارکت در تصمیم‌گیری و ابراز نگرانی‌هایی که اساساً برای توسعه‌ی پایدار، می‌شناسیم. ما تأکید می‌کنیم که توسعه‌ی پایدار به اقدام فوری و منسجم نیاز دارد. این موضوع فقط می‌تواند با اتحاد گسترده‌ی مردم، دولت‌ها، جوامع مدنی و بخش خصوصی در همکاری با یکدیگر برای تضمین آینده‌ای که ما برای نسل‌های کنونی و آتی می‌خواهیم، به دست آید» (سند ریو، ۱۳۹۱: ۶).

بانوری^۱، نجم^۲ و اودح^۳ در کتاب خود با عنوان «کارآفرینی مدنی»^۴ از سه شیوه‌ی کلی اثرگذاری جامعه‌ی مدنی بر توسعه‌ی پایدار سخن می‌گویند: نخست، جامعه‌ی مدنی می‌تواند اصلاحات سیاسی مورد نیاز برای توسعه‌ی پایدار را از پایین به بالا تحمیل کند. یعنی جامعه‌ی مدنی می‌تواند سطوح بالای سیاسی جامعه را وادار به تغییرات سیاسی در جهت نیل به توسعه‌ی پایدار کند. دوم، جامعه‌ی مدنی می‌تواند مستقیماً در سطوح بالای سیاسی جامعه نیز تغییرات و اصلاحات سیاسی مورد نیاز توسعه‌ی پایدار را اجرا کند. این نقش جامعه‌ی مدنی دربرگیرنده‌ی کارهایی چون تحقیقات سیاسی، ارائه‌ی مشاوره و در مواقع دخالت عملی توسط احزاب و شرکت در پارلمان است. سوم، جامعه‌ی مدنی می‌تواند زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی و سیاسی را برای اصلاحات بیافریند و جامعه را برای اصلاحات جهت نیل به توسعه‌ی پایدار آماده کند (بانوری و همکاران، ۲۰۰۶: ۱۴).

۴- آگاهی از حقوق شهروندی و آگاهی از توسعه پایدار در بعد اجتماعی

یکی از ویژگی‌های توسعه‌ی پایدار چرخش به سمت مردم و تأکید بر مشارکت مردم در فرایند توسعه‌ی پایدار است. جنبش‌های زیست‌محیطی و سازمان‌های غیر دولتی (NGO) فعال در عرصه‌ی زیست‌محیطی را می‌توان اثرگذارترین بازوهای جامعه‌ی مدنی در نیل به توسعه‌ی پایدار دانست. به‌طور کلی مفهوم شهروندی امروزه یکی از بحث‌های

¹ Banuri

² Najam

³ Odeh

⁴ civic entrepreneurship; a civil society perspective on sustainable development

مهم در جامعه‌شناسی سیاسی و موضوعی مرتبط با بحث جامعه‌ی مدنی است. یکی از مؤلفه‌های جامعه‌ی مدنی آگاهی از حقوق شهروندی است. مفهوم توسعه‌ی پایدار پیوندی ظریف با مفهوم حقوق شهروندی دارد؛ اینکه نسل‌های کنونی و به ویژه نسل‌های آینده تا چه اندازه از حقوق شهروندی و مؤلفه‌های آن چون رفاه، آسایش و استفاده از منابع طبیعی برخوردار خواهند بود. کیت نش ظهور و گسترش جامعه‌ی مدنی در عصر کنونی را دربردارنده‌ی امید برای نظریه‌پردازان شهروندی محیط زیستی می‌داند (نش، ۱۳۹۲: ۲۴۸). افزایش توجه به شهروندی با رشد جنبش‌های اجتماعی در نیمه‌ی دوم قرن بیستم همراه شد. از دهه‌ی ۱۹۸۰ بود که شهروندی به موضوعی برای مطالعات جامعه‌شناسی سیاسی تبدیل شد. در دموکراسی‌های لیبرال حقوق شهروندان به‌عنوان افراد عبارتند از آزادی‌های مدنی، مشارکت سیاسی و رفاه اجتماعی (همان: ۲۴۸). اثرگذاری آگاهی از حقوق شهروندی در تحقق توسعه‌ی پایدار در بعد اجتماعی در سطوح مختلف از چندین مسیر قابل بررسی است. می‌توان گفت سازمان‌های مردم‌نهاد و انجمن‌های مردمی یکی از حلقه‌های اتصال حقوق شهروندی و توسعه‌ی پایدار می‌باشد. آریان‌پور (۱۳۸۷)، بر اهمیت سازمان‌های مردم‌نهاد در تحقق توسعه‌ی پایدار تأکید کرده است. می‌توان در توجیه نقش نهاد‌های غیردولتی در توسعه‌ی اجتماعی، چنین استدلال کرد که سازمان‌های غیر دولتی می‌توانند به ارتقای شاخص‌های اقتصادی، انسانی (سواد، امید به زندگی، سلامت و بهداشت) و اجتماعی (نسبت جمعیت شهرنشین، نرخ مشارکت، ضریب امنیت، ارتکاب جرایم، فساد و فحشاء و ...) به مثابه شاخص‌های سه‌گانه‌ی توسعه‌ی اجتماعی کمک کنند (همان). آگاهی از حقوق شهروندی می‌تواند مطالبه‌گری شهروندان را نسبت به حقوق خود در پی داشته باشد. راه دیگر اثرگذاری آگاهی از حقوق شهروندی بر آگاهی از توسعه‌ی پایدار وجود نقاط مشترک بین دو است. بسیاری از مؤلفه‌های حقوق شهروندی به ویژه در حوزه‌های رفاه و عدالت اجتماعی جزیی از آرمان‌های توسعه‌ی پایدار می‌باشند.

۵- سرمایه اجتماعی

توجه به توسعه‌ی پایدار، نگرشی نو به سرمایه‌هاست. توسعه‌ی پایدار علاوه بر تأکید بر حفظ سرمایه‌های طبیعی، به انسان‌ها و اعتماد و ارتباط بینابین آنها نیز به‌عنوان سرمایه‌ای ارزشمند می‌نگرد. سرمایه‌ی اجتماعی و شبکه‌های ارتباطی اجتماعی می‌توانند منابع ارزشمند مختلفی را در خود داشته باشند، از جمله اطلاعات، نظریات، راهنمایی‌ها، خیرخواهی، اعتماد و همکاری و ... (ازکیا و همکاران، ۱۳۸۸). منظور از سرمایه‌ی اجتماعی،

سرمایه و منابعی است که افراد و گروه‌ها از طریق پیوند با یکدیگر (و نوع این ارتباطات) می‌توانند به دست آورند (شارع‌پور، ۱۳۸۹). سرمایه‌ی اجتماعی می‌داند دانش و آگاهی از توسعه‌ی پایدار را در همان شبکه‌های اجتماعی به گردش در آورد. در سطح کلان می‌تواند به مشارکت مدنی در توسعه‌ی پایدار و حفظ محیط زیست کمک کند. تحقق بسیاری از ابعاد توسعه‌ی پایدار و به‌ویژه بعد اجتماعی آن نیازمند دانش و آگاهی مردم از آن می‌باشد. گردش دانش در شبکه‌های اجتماعی بستگی به وجود اعتماد در بین مردم دارد. اعتماد به همالان و اعتماد به نهادها می‌تواند گردش دانش در جامعه را تسریع کند.

توجه به سرمایه‌ی اجتماعی مباحث توسعه را از مدل‌های صرف اقتصادی که معطوف به رشد اقتصادی و افزایش تولید ناخالص ملی هستند فراتر خواهد برد و آن را به مؤلفه‌هایی چون نظام شبکه‌ها و ساختارهای اجتماعی و نیز ارزش و هنجارهای حاکم بر این شبکه‌ها و ساختارها نزدیک خواهد کرد و زمینه را برای نوعی بازنگری در تعریف توسعه فراهم خواهد نمود (آریان‌پور، ۱۳۸۷: ۱۷۴-۱۵۴). سرمایه‌ی اجتماعی می‌تواند از طریق راهبردهای توسعه‌ی پایدار اجتماعی که دارای مبنا هستند و بر داشته‌ها و دارایی‌های اجتماعی و کالبدی توجه دارند به تحقق توسعه‌ی پایدار کمک کند. زیرا سرمایه‌ی اجتماعی نیز خود به‌عنوان یک سرمایه و داشته‌ی ارزشمند یک جامعه شناخته می‌شود. در این رویکرد، هر گونه هزینه برای ارتقای اجتماعات مردمی، نوعی سرمایه‌گذاری بلندمدت به شمار می‌رود و دستیابی به پایداری از طریق اجتماعات محلی مقدور می‌گردد (میلتون^۱، ۲۰۰۲). اید و ویلیامز^۲ (۱۹۹۵)، نشان داده‌اند افزایش سرمایه‌ی اجتماعی به ویژه در بعد هنجاری می‌تواند به ارتقای کیفیت زندگی نیز بیانجامد. همچنین اعتماد اجتماعی به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های اصلی سرمایه‌ی اجتماعی می‌تواند به ارتقا سطح زندگی نیز کمک کند (همان).

از دید صیدایی و همکارانش (۱۳۸۸)، گسترش فقر و نابرابری‌ها در جامعه ناشی از توزیع ناعادلانه، بر اساس سلسله‌ای از روابط علت و معلولی، زمینه‌ی بروز مسائل و نابسامانی‌های اجتماعی و آسیب‌های اجتماعی را فراهم می‌کند. چنین بحران‌ها و ناپایداری‌هایی روند سقوط سرمایه‌ی اجتماعی را نشان می‌دهد که در سایه‌ی نبود سرمایه‌ی اجتماعی به وقوع می‌پیوندد و سبب کندی حرکت در مسیر توسعه و بالاخص توسعه‌ی اجتماعی کشور می‌گردد (صیدایی و همکاران، ۱۳۸۸: ۲۲۴-۱۸۹).

¹ Milton

² Eade and Williams

با توجه به مروری که به ادبیات نظری و مفهومی موضع صورت گرفت، در این تعریفی که در گزارش «آینده‌ی مشترک ما» از مفهوم توسعه‌ی پایدار صورت گرفته است و نیز چهارچوب سازمان یونسکو برای آموزش برای توسعه‌ی پایدار استفاده شده است. همچنین نظریه‌ی حقوق شهروندی مارشال و نظریه‌های بوردیو، پاتنام و کلمن درباره‌ی سرمایه اجتماعی مورد استفاده قرار گرفته است.

پیشینه پژوهش

الف) تحقیقات داخلی

پورافکاری (۱۳۹۱)، تحقیقی با عنوان «نگرشی جامعه‌شناختی بر سرمایه‌ی اجتماعی و توسعه‌ی پایدار در شوشتر» انجام داده است. هدف این پژوهش بررسی توسعه‌ی پایدار بومی در منطقه‌ی شوشتر و ارتباط آن با سرمایه‌ی اجتماعی است. این تحقیق به شیوه‌ی پیمایشی در بین ۲۲۰ نفر از مردم شهر شوشتر انجام شده است. نتایج پژوهش نشان‌دهنده‌ی تأثیر سرمایه‌ی اجتماعی و مشارکت اجتماعی به تمایل بر توسعه‌ی پایدار بومی است (پورافکاری، ۱۳۹۱).

شفیعا و همکاران (۱۳۹۱)، تحقیقی با عنوان «رابطه‌ی توسعه و سرمایه‌ی اجتماعی؛ نمونه: ساکنان محله‌ی غیر رسمی شمیران نو» به بررسی تأثیر سرمایه‌ی اجتماعی در پایداری اجتماعی یک محله غیر رسمی می‌پردازد. این پژوهش به روش پیمایشی در بین ۴۰۰ نفر از ساکنان محله‌ی شمیران نو انجام شده است. نتایج نشان می‌دهد رابطه‌ی مثبت و معناداری میان سرمایه‌ی اجتماعی در سطوح مختلف و مؤلفه‌های توسعه‌ی پایدار وجود دارد که از طریق روابط اجتماعی و اعتماد حاصل از آن تحقق می‌یابد (شفیعا و همکاران، ۱۳۹۱).

جعفری و رضویان (۱۳۹۵)، در مقاله‌ای با عنوان «ارزیابی شاخص‌های توسعه‌ی پایدار (شاخص‌های اجتماعی) مطالعه‌ی موردی: شهر صنعتی پرند» در پی پژوهش تعیین عوامل مؤثر بر شاخص‌های توسعه‌ی پایدار در شهر صنعتی پرند و بررسی وضعیت توسعه‌ی پایدار در این شهر بوده‌اند. روش پژوهش آن‌ها از نظر هدف کاربردی و توصیفی - پیمایشی است. جامعه‌ی آماری این پژوهش کلیه‌ی ساکنین شهر پرند می‌باشد که تعداد آنها نامشخص و نامحدود است. نمونه‌ی پژوهش با کمک جدول مورگان عدد ۳۸۴ و با روش نمونه‌گیری تصادفی ساده بدست آمد. داده‌های جمع‌آوری شده با کمک شاخص‌های آمار توصیفی و استنباطی مثل میانگین، میانه و آزمون t مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. بر

اساس یافته‌های جعفری و رضویان وضعیت شاخص‌های توسعه‌ی پایدار (اجتماعی) در شهر صنعتی جدید پرند، متوسط رو به بالا می‌باشد. جعفری و رضویان بر اساس یافته‌هایشان پیشنهاد داده‌اند مدیران شهری و دست‌اندرکاران با توجه بیشتر به شاخص‌های مزبور در جهت ارتقا شاخص‌های توسعه در این شهر اقدام نمایند (جعفری و رضویان، ۱۳۹۵).

صالحی امیری و همکاران (۱۳۹۱)، در پژوهشی با عنوان «طراحی و ارائه‌ی الگو جهت سنجش تأثیر سرمایه‌ی اجتماعی بر ابعاد توسعه‌ی پایدار» در پی طراحی و ارائه‌ی الگوی سنجش تأثیر سرمایه‌ی اجتماعی بر ابعاد توسعه‌ی پایدار بر اساس مدل توسعه‌ی پایدار *OECD* و با استفاده از شاخص‌های کمیته‌ی ملی توسعه‌ی پایدار ایران بوده‌اند. جامعه‌ی آماری پژوهش آنها اعضای هیأت علمی منطقه‌ی ۱۳ دانشگاه آزاد اسلامی بوده است که یک نمونه‌ی ۲۱۹ نفری به روش خوشه‌ای انتخاب و نظر نخبگان به صورت نظری جمع‌آوری گردیده است. یافته‌های تحقیق حکایت از تأثیر مثبت، مستقیم و معنی‌دار متغیر سرمایه‌ی اجتماعی بر ابعاد متغیر توسعه‌ی پایدار به ترتیب ۸۸٪ بر بعد اقتصادی توسعه‌ی پایدار و ۷۱٪ بر بعد اجتماعی و زیست‌محیطی توسعه‌ی پایدار و در نهایت ۷۰٪ بر بعد سیاسی توسعه‌ی پایدار داشته است (صالحی امیری و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۷-۱۵).

وظیفه‌امندی و همکاران (۱۳۹۰)، در تحقیقی با عنوان «مطالعه‌ی جامعه‌شناختی میزان ارتباط و پیوستگی با طبیعت دریاچه‌ی ارومیه و عوامل مرتبط با آن (مورد مطالعه: شهروندان شهر ارومیه)» ارتباط سرمایه‌ی اجتماعی، سرمایه‌ی فرهنگی و آگاهی از حقوق شهروندان با پیوستگی مردم ارومیه با دریاچه‌ی ارومیه می‌پردازند. این پژوهش به روش پیمایشی در بین ۳۸۴ نفر از شهروندان ارومیه انجام شده است. نتایج نشان می‌دهد میزان ارتباط و پیوستگی شهروندان با طبیعت دریاچه‌ی ارومیه در حد بالایی است و متغیر یاد شده با متغیرهای سن، سرمایه‌ی اجتماعی و سرمایه‌ی فرهنگی همبستگی معنی‌دار داشته ولی با متغیرهای میزان آگاهی از حقوق شهروندی و میزان استفاده از رسانه‌ها، همبستگی معنی‌دار نداشته است (وظیفه‌امند و همکاران، ۱۳۹۰).

ب) تحقیقات خارجی

کیم^۱ در مقاله‌ای با عنوان «ابعاد اجتماعی پایداری: از اجتماع تا سرمایه‌ی اجتماعی» بر روی ابعاد اجتماعی پایداری که با سرمایه‌ی اجتماعی مرتبط است تمرکز کرده است. کیم بر ابعاد اجتماعی پایداری از این نقطه نظر تمرکز دارد که هم متأثر از سرمایه‌ی

^۱ Kim

اجتماعی هستند و هم از سوی دیگر می‌توانند به بهبود ارتباطات در اجتماعی‌های خرد، روابط میانه و نیز حمایت اجتماعی منجر شوند. کیم برنقش سرمایه‌ی اجتماعی به مثابه یک شبکه‌ی اجتماعی دانش و اطلاعات تأکید دارد که می‌تواند به ارتقا پایداری اجتماعی بیانجامد. مطالعه‌ی کیم به شیوه‌ی نظری و تحلیلی بوده است و بر اساس نتایج آن برای تحقق پایداری به‌ویژه در بعد اجتماعی آن باید سرمایه‌ی اجتماعی را منبع مهم اعتماد، دانش و حرکت به سمت پایداری قلمداد کرد (کیم، ۲۰۱۸).

اوبویل^۱ (۲۰۱۱)، در مقاله‌ای با عنوان «شخص در حال کنش: سرمایه‌ی اجتماعی و توسعه‌ی پایدار» به بررسی ارتباط این دو مقاله در سطحی میانه و خرد می‌پردازد. اوبویل رفتارها و کنش‌های فردی را که می‌تواند بر گرایش‌های توسعه‌ای افراد اثر بگذارد بررسی می‌کند. اوبویل از مؤلفه‌هایی نام می‌برد که می‌تواند بر گرایش‌های توسعه‌ای افراد به ویژه گرایش‌های مربوط به توسعه‌ی پایدار اثرگذار باشد. او سودگرایی و منفعت‌طلبی را یکی از این مؤلفه‌ها می‌داند و در کنار آن به منفعت اجتماعی نیز اشاره می‌کند که به توسعه‌ی پایدار نزدیک‌تر است. اوبویل در این مقاله تلاش دارد نشان دهد افزودن سرمایه‌ی اجتماعی به جریان ماشینی و فردگرایانه اقتصادمحور امروز می‌تواند به انسان ماشینی و منفعت‌طلب از طریق تعامل و کنش متقابل خطرات چنین حرکتی را گوشزد کند و به شکلی رفتار منفعت‌طلبانه او را تعدیل کند. دیگر اینکه سرمایه‌ی اجتماعی می‌تواند حرکت افراد و گروه‌های کوچک به آرمان‌هایی چون عدالت‌خواهی و رفتار توأم با قناعت و طبیعت‌دوستی نیز تسریع کند. در پایان اوبویل بر اساس نتایج تحلیل‌هایش چهارچوبی برای توسعه‌ی پایدار پیشنهاد می‌کند که دربرگیرنده‌ی مفاهیم و گزاره‌هایی برای استفاده در بررسی و مطالعه‌ی توسعه‌ی پایدار و ارتباط آن با سرمایه‌ی اجتماعی در سطح خرد می‌باشد.

«این هوک چوبی^۲ مردم‌شناس کره‌ای، در سال ۲۰۰۶ نتایج پژوهشی را منتشر کرد که به بررسی ویژگی‌های یک جامعه‌ی آگاه از توسعه‌ی پایدار، در یک سطح منطقه‌ای درباره‌ی یک منطقه‌ی ساحلی می‌پردازد. او در نتیجه‌گیری پژوهش خود به دسته‌بندی مؤلفه‌های یک جامعه‌ی آگاه از توسعه‌ی پایدار دست می‌زند. برخی از مؤلفه‌های جامعه‌ی آگاه از توسعه‌ی پایدار طبق نتایج چوبی چنین است: ظهور سازمان‌های زیست‌محیطی نوین حامی اخلاق زیست‌محیطی، عمومی‌سازی بحث‌های زیست‌محیطی، ظهور سازمان‌های دولتی و غیر دولتی حامی توسعه‌ی پایدار، پیدایش فعالیت درباره‌ی حفاظت از

^۱ O'Boyle

^۲ Choi

محیط زیست توسط سازمان‌هایی که باعث مسائل زیست‌محیطی هستند، ظهور واکنش‌های اساسی درباره‌ی مسائل زیست‌محیطی از سوی حزب‌های سیاسی و مذهبی، ظهور کنشگران جدید که تفسیری متفاوت از روابط و ویژگی‌های مالکیت ارائه می‌دهند، درخواست برای تغییر و تحول بنیادی در شکل‌های اصلی امرار معاش، تعامل بین جهانی‌شدن و محلیت در معنای گسترده (چویی، ۲۰۰۶).

میکالوس و همکارانش در طرح پژوهشی با عنوان «سنجش دانش، گرایش و رفتار معطوف به توسعه‌ی پایدار» که در سال ۲۰۰۷ با همکاری چند سازمان بین‌المللی و دانشگاهی، در کانادا انجام شده است، دو پیمایش اکتشافی برای مطالعه‌ی سطح درک و آگاهی از توسعه‌ی پایدار در میان بزرگسالان و نوجوانان در شهر مانیتوبا کانادا و در میان ۵۰۰ شهروند انجام داده است. در این پیمایش‌ها از چهارچوب سازمان یونسکو برای دهه‌ی آموزش برای توسعه‌ی پایدار استفاده شده است. پرسشنامه‌ی پژوهش بزرگسالان این پژوهش دربرگیرنده‌ی ۱۷ گویه‌ی صحیح و غلط برای سنجش دانش، ۱۵ گویه در طیف لیکرت برای سنجش نگرش و ۱۵ گویه صحیح و غلط برای سنجش رفتار بوده است. پیمایش بزرگسالان این طرح در سال‌های ۲۰۰۷ و ۲۰۰۹ در بین بیش از ۵۰۰ نفر از شهروندان مانیتوبا به صورت پست الکترونیک انجام یافت. طبق نتایج این پیمایش سطح دانش بالاتر از نگرش و رفتار بوده است (میکالوس و همکاران^۱، ۲۰۰۹).

لوزانو و همکارانش پیمایشی جهانی برای بررسی بیانیه‌ها، منشورها و دیگر ابتکار عمل‌ها برای ورود مؤسسات آموزش عالی در عرصه‌ی آموزش برای توسعه‌ی پایدار، انجام داده‌اند. اساس کار تحقیق پیمایشی بر مبنای مرور ۶۰ مقاله بوده است. پیمایش در هشت بخش به بررسی نقش آموزش عالی در ارتقا آموزش برای توسعه‌ی پایدار می‌پردازد: زمینه، چهارچوب نهادی، عمل در فضای دانشگاه، آموزش، توسعه و همکاری، تجربه در محیط دانشگاه و مورد هشتم ارزیابی و گزارش. پیمایش با پاسخگویی ۸۴ نفر از ۷۰ دانشگاه سراسر دنیا انجام یافت. پاسخ‌ها با تحلیل‌های توصیفی، نظریه‌ی زمینه‌ای و آمار استنباطی تحلیل شد. نتایج نشان‌دهنده‌ی نمونه‌های فراوانی از پیاده‌سازی توسعه‌ی پایدار در سیستم‌های آموزشی بود. آنچه مشهود بوده تأثیر مشارکت عمومی دانشجویان در ارتقاء آموزش برای توسعه‌ی پایدار به ویژه در بخش عمل در فضای دانشگاهی بوده است (لوزانو و همکاران^۲، ۲۰۱۴).

¹ Michalos and et. al

² Lozano and et. al

ناسیبولینا در مقاله‌ای به بررسی شرایط معاصر آموزش برای توسعه‌ی پایدار می‌پردازد. در این پژوهش تجربه‌ی منطقه‌ی بایکال در پیاده‌سازی مفهوم آموزش برای توسعه‌ی پایدار بر روی اصول اخلاق زیست‌محیطی مورد بررسی قرار گرفته است. روش کار این پژوهش، مطالعه‌ی موردی در منطقه‌ی مورد اشاره است. نتایج نشان‌دهنده‌ی تأثیر بکارگیری مشارکت اجتماعی مردم و به ویژه استفاده از زمینه‌های دانش بومی در ارتقا آموزش برای توسعه‌ی پایدار است (ناسیبولینا^۱، ۲۰۱۵).

فرضیه‌های پژوهش

- ۱- بین میزان آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی و متغیر آگاهی از آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن رابطه وجود دارد.
- ۲- بین سرمایه‌ی اجتماعی و ابعاد آگاهی از آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن رابطه وجود دارد.
- ۳- تفاوت میانگین آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن به تفکیک تعلق طبقاتی معنی‌دار می‌باشد.
- ۴- بین متغیرهای جمعیت‌شناختی (جنسیت، سن، سطح تحصیلات و نوع شغل) پاسخگویان و آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن رابطه وجود دارد.

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش به صورت پیمایش انجام یافته است و واحد تحلیل آن فرد بوده است. ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه‌ی محقق ساخته بود که این پرسشنامه بر اساس «چهارچوب سازمان یونسکو برای دهه‌ی آموزش برای توسعه‌ی پایدار» ساخته شد که مؤلفه‌های آن در بخش ۲ (آگاهی از توسعه‌ی پایدار در بعد اجتماعی) مورد بررسی قرار گرفت. پژوهش در سال ۱۳۹۳ انجام یافته است. محل اجرای پیمایش و جمعیت مورد مطالعه، مردم مشگین‌شهر در استان اردبیل بوده است. بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۰، جمعیت کل شهرستان مشگین‌شهر ۱۵۱۱۵۶ نفر بوده است. از ۷۲۹۵۸ نفر جمعیت ساکن در مناطق شهری، ۵۶۲۸۹ نفر در زمان سرشماری بالای ۱۵ سال داشته‌اند. از بین ۵۶۲۸۶ نفر با فرمول کوکران ۳۸۲ نفر با روش خوشه‌ای تصادفی به‌عنوان نمونه برگزیده شدند اما

^۱ Nasibulina

در مجموع ۴۰۰ پرسشنامه توزیع گردید. چون شهر فاقد مناطق شهری و ساختار شهری منسجم و مشخص بود، شهر به ده منطقه‌ی فرضی تقسیم شد و از هر منطقه ۸ تا ۱۰ کوچه به شکل تصادفی به تناسب وسعت منطقه انتخاب شد و از هر کوچه ۴ تا ۵ منزل برای ارائه پرسشنامه انتخاب شد.

تعاریف متغیرهای اصلی پژوهش

متغیر وابسته

آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن

تعریف مفهومی

مشکل از دو بعد مفهوم توسعه‌ی پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی توسعه‌ی پایدار است. منظور از مفهوم توسعه‌ی پایدار «توسعه‌ای است که نیازهای فعلی را بدون به خطر انداختن توانایی نسل‌های آتی جهت تأمین نیازهایشان برآورده می‌سازد» (ساتن، ۱۳۹۲: ۲۲۲). این تعریف از دو مفهوم تشکیل شده است: رفع نیازهای انسان و بهبود شرایط جوامع؛ همراه با در نظر گرفتن محدودیت‌های منابع و محیط طبیعی و استفاده‌ی نسل‌های آتی از آن‌ها در جهت رفع نیازهایشان (آدامز، ۲۰۰۹).

مؤلفه‌های اجتماعی و اقتصادی توسعه‌ی پایدار

مؤلفه‌هایی که در حوزه‌ی پویایی و توسعه‌ی ابعاد اجتماعی و اقتصادی و رفاهی زندگی انسانی است.

تعریف عملیاتی

مفهوم توسعه‌ی پایدار با پرسش درباره‌ی رفع نیازهای انسان، محدودیت‌های طبیعی نیازهای نسل‌های آتی، «توسعه همراه با حفظ تعادل زیست‌محیطی و ... عملیاتی شده است. مؤلفه‌های اجتماعی و اقتصادی توسعه‌ی پایدار نیز با پرسش درباره‌ی مفاهیمی چون صلح و حقوق بشر به‌عنوان ضرورت‌های توسعه، برابری جنسیتی و توانمندسازی زنان، تنوع فرهنگی و احترام بین فرهنگی در فرایند توسعه، سلامتی و بهداشت به‌عنوان لازمه‌های توسعه، کاهش فقر، فعالیت‌های اقتصادی مسئولانه در قبال محیط زیست و افزایش کیفیت زندگی عملیاتی شده است.

در سنجش این متغیر، با طرح پرسش « از نظر شما، جمله‌های زیر تا چه اندازه درست هستند؟» میزان درک و شناخت پاسخگو نسبت به توسعه‌ی پایدار و گویه‌های طرح شده سنجیده شده است که طیف لیکرت شش گزینه‌ای به‌عنوان پاسخ در نظر گرفته شده است؛ کاملاً درست (۶)، درست (۵)، تا حدودی درست (۴)، تا حدودی نادرست (۳)، نادرست (۲)، کاملاً نادرست (۱). علت در نظر گرفتن شش گزینه برای طیف لیکرت به توصیه‌ی اساتید و صاحب‌نظران روش تحقیق این بوده است که با شش گزینه (و به‌طور کلی تعداد زوج) می‌توان از تمرکز پاسخ‌ها در یک گویه وسط و دارای بار متوسط خالص و خنثی جلوگیری کرد.

متغیرهای مستقل

آگاهی از حقوق شهروندی

تعریف مفهومی

بعد سیاسی و مدنی آگاهی از حقوق شهروندی: بعد مدنی حقوق شهروندی عبارتست از حفظ آزادی‌های فردی و شخصی، آزادی بیان، اندیشه و عقیده، حق مالکیت شخصی، حق انعقاد قراردادهای معتبر و حق برخورداری از عدالت. بعد سیاسی نیز عبارت است از « مشارکت در اعمال قدرت سیاسی به‌عنوان یکی از اعضای نهاد برخوردار از اقتدار سیاسی و یا به‌عنوان یکی از انتخاب‌کنندگان اعضای چنین نهادی می‌باشد » (نش، ۱۳۹۲: ۱۹۳).

بعد اجتماعی آگاهی از حقوق شهروندی: طیف وسیعی از حقوق که حق برخورداری از حداقلی از رفاه اقتصادی و امنیت تا حق برخورداری کامل از میراث اجتماعی و حق زندگی به‌عنوان یک موجود متمدن طبق معیارهای حاکم بر یک جامعه را در بر می‌گیرد» (همان: ۱۹۳). بعد سیاسی و مدنی حقوق شهروندی در نظریه‌ی مارشال دو بعد مجزا از هم هستند اما در این پژوهش مفهوم واحدی از آن‌ها در ذهن پژوهشگر بود. در پیش‌آزمونی که قبل پژوهش انجام یافت به نظر می‌رسید مردم تفاوت آن چنان ملموسی بین این دو قائل نیستند و عمدتاً همه‌ی این موارد در میان مردم به‌عنوان « امر سیاسی » مطرح است.

تعریف عملیاتی

بعد سیاسی و مدنی: با مؤلفه‌هایی چون حق آزادی بیان برای همه‌ی شهروندان، حق حفظ حریم خصوصی برای همه‌ی شهروندان، حق اعتراض مسالمت‌آمیز به دولت، حق برخورداری از عدالت بدون تبعیض و ... سنجیده شده است.

سرمایه اجتماعی

تعریف مفهومی

بوردیو سرمایه‌ی اجتماعی را منابعی می‌داند که به یک فرد یا گروه اجازه می‌دهد تا شبکه‌ی پایداری از روابط کم و بیش نهادینه شده‌ی آشنایی و شناخت متقابل را در اختیار داشته باشد (فیلد، ۱۳۸۸ و شارع‌پور، ۱۳۸۹). در نتیجه در تعریف او ارتباط و شناخت‌های متقابل مورد تأکید است. کلمن نیز بر هنجارها و اعتماد متقابل تأکید دارد که حاصل ارتباط با شبکه‌های روابط است (شارع‌پور، ۱۳۸۹). پاتنام نیز بر روابط اجتماعی، اعتماد و هنجارهای متقابل موجود در ارتباطها تأکید دارد.

بر اساس این تعاریف، سه بعد برای مفهوم سرمایه‌ی اجتماعی در نظر می‌گیریم: ارتباط با مردم: میزان ارتباط با اطرافیان، دوستان، فامیل، آشنایان، همکاران، همکلاسی‌ها، دوستان مشترک. اعتماد بین شخصی و نهادی: میزان اعتماد به کسانی که افراد با آن‌ها در ارتباط هستند و همچنین میزان اعتماد به نهادها. هنجارهای متقابل: رعایت هنجارهای گروهی که با آن‌ها در ارتباط هستند و تقید به هنجارهای متقابل.

تعریف عملیاتی

ارتباط با مردم: میزان تماس و ارتباط با دوستان، همسایگان، خویشاوندان خانوادگی نزدیک و دور، میزان ارتباط با همکلاسی‌های قدیمی ...
اعتماد بین شخصی و نهادی: میزان اعتماد به همالان و همتایان، برخی از نهادهای دولتی و عمومی.
هنجارهای متقابل: پیش‌بینی فرد از تمایل خود به حل مشکلات دوستان، همسایگان و خویشاوندان، تمایل آنها به یاری رساندن فرد در مشکلات و تمایل فرد به جبران کمک‌های آنها در آینده و ...

عضویت در NGOها و انجمن‌های غیر دولتی

تعریف مفهومی

سازمان غیر دولتی: «سازمانی است با شخصیت حقوقی مستقل، غیر دولتی و غیر انتفاعی که برای انجام فعالیت داوطلبانه با گرایش‌های غیر سیاسی، بر اساس قانونمندی و

اساسنامه‌ی مدون و رعایت چارچوب قوانین موضوعه‌ی کشور و مفاد آیین‌نامه‌های اجرایی آن فعالیت می‌نمایند» (آریان‌پور، ۱۳۸۷: ۱۶۵).

تعریف عملیاتی

پرسش از افراد نمونه‌ی آماری درباره‌ی اینکه آیا عضو یک سازمان غیر دولتی، انجمن داوطلبانه هستند یا نه؟ اگر آری چند سازمان؟ و زمینه‌ی فعالیت این انجمن‌ها و سازمان‌ها چیست؟ این متغیر به‌عنوان متغیر فاصله‌ای در نظر گرفته می‌شود به این صورت که پاسخ صفر به‌عنوان عدم عضویت در نظر گرفته می‌شود و در صورت عضویت تعداد آن مد نظر است.

گویه‌های متغیر وابسته پژوهش؛ یعنی آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن، بر اساس «چهارچوب یونسکو برای دهه‌ی آموزش برای توسعه‌ی پایدار» طرح شد. ابتدا گویه‌های طرح شده توسط اساتید و صاحب‌نظران بررسی شد و اعتبار آن‌ها ارزیابی شد و اصلاحاتی در متن گویه‌ها اعمال شد سپس یک پیش‌آزمون با شرکت ۳۰ نفر از افراد نمونه انجام شد و بر اساس آن و نیز نظر برخی از پاسخگویان درباره‌ی گویه‌ها تغییراتی در پرسشنامه انجام شد و پرسشنامه‌ی نهایی طراحی شد. همچنین گویه‌های سایر متغیرها نیز بر این اساس طراحی شده است.

در پرسشنامه‌ی نهایی پایایی درونی گویه‌ها با آزمون آلفای کرونباخ سنجیده شده است که بر اساس نتایج این آزمون گویه‌های طراحی شده پایایی قابل قبولی داشته‌اند. در جدول ۱ پایایی گویه بر اساس آزمون آلفای کرونباخ نشان داده شده است.

جدول ۱: پایایی گویه بر اساس آزمون آلفای کرونباخ

متغیرها	ابعاد	تعداد گویه	ضریب پایایی بدست آمده برای هر بعد	ضریب پایایی کل
آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن	آگاهی از مفهوم	۵	۰/۵۷	۰/۸۵
	آگاهی از مؤلفه‌های اجتماعی	۱۲	۰/۷۴	
آگاهی از حقوق شهروندی	حقوق اجتماعی	۷	۰/۹۳	۰/۹۵
	حقوق مدنی و سیاسی	۸	۰/۹۲	
سرمایه‌ی اجتماعی	ارتباط با مردم	۱۰	۰/۸۳	۰/۸۶
	اعتماد بین شخصی و نهادی	۱۲	۰/۸۰	
	هنجارهای متقابل	۶	۰/۹۱	

یافته‌های پژوهش

الف) یافته‌های توصیفی

بر اساس داده‌های بدست آمده در مجموع ۱۹۵ مرد (۵۱ درصد) و ۱۸۷ زن (۴۹ درصد) در بین پاسخگویان حضور داشته‌اند. از ۳۸۲ نفر ۳۵۲ نفر سن خود را در پرسشنامه ذکر کرده‌اند. میانگین سن ۳۵۲ نفر نمونه آماری ۳۰/۱ می‌باشد. حداقل سن در میان پاسخگویان ۱۸ و حداکثر ۷۰ می‌باشد و بر این اساس دامنه‌ی تغییرات ۵۲ می‌باشد. میانه‌ی سن پاسخگویان ۲۸ می‌باشد؛ فقط ۱۲ درصد پاسخگویان تحصیلات تکمیلی دانشگاهی داشته‌اند. در این پژوهش سطح تحصیلات بیشتر پاسخگویان لیسانس می‌باشد که ۶۰ درصد کل پاسخگویان را شامل می‌شود. اشتغال در بخش دولتی با ۳۷/۲ درصد رایج‌ترین نوع شغل در میان پاسخگویان بوده است. پس از آن نیز شاغلین بخش خصوصی و آزاد قرار دارند که ۲۴ درصد را شامل می‌شوند. دو طبقه‌ی اجتماعی متوسط رو به پایین و رو به بالا هر کدام با ۳۹/۸ و هر دو مجموعاً با درصدی نزدیک به ۸۰ درصد بیشترین تعلق طبقاتی پاسخگویان را به خود جلب کرده‌اند. دو بعد متغیر وابسته پژوهش، یعنی آگاهی از مفهوم و آگاهی از مؤلفه‌های انسانی در بازه‌ی ۱ تا ۶ طیف لیکرت میانگینی نزدیک به هم و در سطح متوسط رو به بالا دارند. آگاهی از حقوق شهروندی نیز در هر دو بعد خود میانگینی در سطح متوسط رو به بالا دارد. سرمایه‌ی اجتماعی در این پژوهش در ۵ بعد سنجیده شده است. بعد ارتباط با مردم و پایبندی به هنجارهای متقابل در بازه‌ی ۱ تا ۶ طیف لیکرت در سطحی متوسط قرار دارند. اعتماد به اشخاص و نهادها در سطح رو به پایین قرار دارد. از آنجا که عضویت در انجمن‌ها و سازمان‌های مردم نهاد به‌عنوان متغیر فاصله‌ای در نظر گرفته شده است پاسخگویان پژوهش هر یک به‌طور متوسط عضو ۰/۱۶ انجمن غیر دولتی هستند. همچنین هر یک به‌طور متوسط عضو ۰/۰۷ سازمان‌های غیر دولتی هستند که بسیار کم و نزدیک به صفر است. جداول ۲ و ۳ آمار توصیفی متغیرهای پژوهش را نشان می‌دهد.

جدول ۲: میانگین ابعاد متغیر وابسته پژوهش

متغیر	میانگین	انحراف معیار
آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار	۴/۴۶	۰/۶۲
آگاهی از مؤلفه‌های اجتماعی	۴/۳۷	۰/۷۶

جدول ۳: میانگین متغیرهای مستقل پژوهش

انحراف معیار	میانگین	متغیر	
۰/۰۰۸	۴/۲۳	ارتباط با مردم	سرمایه‌ی اجتماعی
۰/۰۰۷	۴/۵۱	هنجارهای متقابل	
-۰/۴۹	۳/۳۸	اعتماد به اشخاص و نهادها	
۴/۳۱	۰/۱۶	عضویت در انجمن‌های غیر دولتی	
۴/۳۲	۰/۰۷	عضویت در سازمان‌های غیر دولتی	
۰/۱۲	۴/۶۸	حقوق اجتماعی	آگاهی از حقوق شهروندی
-۰/۰۴	۴/۳۷	حقوق سیاسی مدنی	

ب) یافته‌های استنباطی

تفاوت میانگین دانش توسعه‌ی پایدار در دو بعد آن به تفکیک جنسیت معنادار نمی‌باشد و سطح معنی‌داری آن در هر دو بعد بالاتر از ۰/۰۵ است. تفاوت میانگین ابعاد سه گانه‌ی آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن به تفکیک سطح تحصیلات پاسخگویان معنی‌دار نیست و در هر دو بعد سطح معنی‌داری آن بالای ۰/۰۵ می‌باشد. تفاوت میانگین ابعاد آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن به تفکیک نوع شغل پاسخگویان این پژوهش معنی‌دار نیست.

آزمون همبستگی بین سن و آگاهی از مفهوم توسعه پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن

بین متغیر آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و سن رابطه‌ی معنی‌داری وجود ندارد. اما رابطه‌ی آگاهی از مؤلفه‌های اجتماعی توسعه‌ی پایدار و سن معنی‌دار است. این رابطه با سطح معنی‌داری ۰/۰۲۵ و با شدت ۰/۱۲ مستقیم و ضعیف است؛ بنابراین می‌توان گفت با افزایش سن، دانش درباره‌ی توسعه‌ی پایدار اجتماعی نیز زیادتر می‌شود. افراد با افزایش سن و با کسب تجربیات و شاید با آموختن از مفهوم توسعه‌ی پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی و اقتصادی و نیز ضرورت‌های حفظ محیط زیست آگاهی بیشتری کسب می‌کند.

جدول ۴: نتایج آزمون رابطه‌ی بین سن پاسخگویان و آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن

سن پاسخگویان		متغیرها
ضریب همبستگی	سطح معنی‌داری Sig	
۰/۴۳	۰/۰۴۲	آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار
۰/۰۲۵**	۰/۱۲	آگاهی از مؤلفه‌های اجتماعی توسعه‌ی پایدار

** سطح معنی‌داری ۰/۰۵

آزمون همبستگی بین آگاهی از حقوق شهروندی و آگاهی از مفهوم توسعه پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن

هر دو بعد متغیر وابسته (آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار، آگاهی از مؤلفه‌های اجتماعی و اقتصادی) با هر دو بعد آگاهی از حقوق شهروندی (آگاهی از حقوق اجتماعی و آگاهی از حقوق سیاسی و مدنی) همبستگی معنی‌داری داشته است.

بعد آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار در مقایسه با بعد دیگر، با ابعاد متغیر آگاهی از حقوق شهروندی هم بستگی ضعیف‌تری داشته است. به‌طور کلی آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن (مجموع سه بعد) و آگاهی از حقوق شهروندی (مجموع دو بعد) با یکدیگر همبستگی مستقیمی با شدت ۰/۴۸۳ و سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰ دارند؛ شدت این همبستگی متوسط است.

پاسخگویانی که از حقوق اجتماعی، سیاسی و مدنی خود در جامعه آگاهی بیشتری دارند، از توسعه‌ی پایدار اجتماعی و مؤلفه‌های آن نیز آگاهی زیادی دارند و اهمیت توسعه‌ی پایدار اجتماعی را در جامعه به خوبی درک می‌کنند. دو متغیر هم به تفکیک ابعاد و هم در مجموع رابطه‌ی معنی‌دار در سطح متوسط رو به بالا دارند که نشان‌دهنده‌ی پیوند این دو مفهوم در جامعه‌ی مورد مطالعه است. جدول ۵ اطلاعات تفصیلی در این باره ارائه داده است.

جدول ۵: نتایج آزمون رابطه‌ی بین آگاهی از حقوق شهروندی و آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن

آگاهی از حقوق اجتماعی شهروندی		آگاهی از حقوق سیاسی و مدنی شهروندی		آگاهی از حقوق شهروندی (کل)		متغیرها
ضریب همبستگی	سطح معنی‌داری Sig	ضریب همبستگی	سطح معنی‌داری Sig	ضریب همبستگی	سطح معنی‌داری Sig	
۰/۲۸۷	۰/۰۰۰*	۰/۲۱۱	۰/۰۰۰*	۲۷۱	۰/۰۰۰*	آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار
۰/۴۶۴	۰/۰۰۰*	۰/۳۹۹	۰/۰۰۰*	۴۳۹	۰/۰۰۰*	آگاهی از مؤلفه‌های اجتماعی توسعه‌ی پایدار
۰/۵۰۴	۰/۰۰۰*	۰/۳۸۷	۰/۰۰۰*	۴۸۳	۰/۰۰۰*	آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن (کل)

* سطح معنی‌داری ۰/۰۱

سرمایه اجتماعی و آگاهی از مفهوم توسعه پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن

بین آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و ابعاد سرمایه‌ی اجتماعی (ارتباط با مردم، اعتماد بین شخصی و نهادی و هنجارهای متقابل) همبستگی وجود ندارد. آگاهی از مؤلفه‌های اجتماعی توسعه‌ی پایدار با بعد ارتباط با مردم و بعد اعتماد بین شخصی و نهادی سرمایه‌ی اجتماعی همبستگی معنی‌دار ندارد. بین بعد آگاهی از مؤلفه‌های اجتماعی توسعه‌ی پایدار و بعد هنجارهای متقابل سرمایه‌ی اجتماعی همبستگی مثبتی با سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰ و با شدت ۰/۳۲۱ وجود دارد که در سطح متوسطی است. بدین معنی که پاسخگوییانی که در روابط اجتماعی خود با دوستان و آشنایان به حمایت از هم و نظارت بر رفتار هم توجه دارند آگاهی بیشتری از بعد انسانی توسعه‌ی پایدار دارند. یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های توسعه‌ی پایدار وجود نظارت بر رفتارها در بین مردم است که در میان پاسخگوییانی این پژوهش نیز مشخص است. جدول ۶ گویای اطلاعات بیشتری است.

عضویت در سازمان‌ها و انجمن‌های غیر دولتی با هیچ‌یک از ابعاد آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن ارتباط و همبستگی معنی‌دار ندارد. در واقع می‌توان گفت پاسخگوییانی این پژوهش تقریباً عضویتی در سازمان‌های غیر دولتی نداشته‌اند که بتوان ارتباط این دو را نیز مطالعه کرد. همچنین میانگین استفاده از رسانه‌ها نیز با هیچ یک از ابعاد آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن رابطه‌ی معنی‌داری ندارد.

جدول ۶: نتایج آزمون رابطه‌ی بین سرمایه‌ی اجتماعی و آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن

سرمایه‌ی اجتماعی - هنجارهای متقابل		سرمایه‌ی اجتماعی - اعتماد		سرمایه‌ی اجتماعی - ارتباط با مردم		متغیرها
سطح معنی‌داری Sig	ضریب همبستگی	سطح معنی‌داری Sig	ضریب همبستگی	سطح معنی‌داری Sig	ضریب همبستگی	
۰/۰۰۹*	۰/۱۳۴	۰/۴۹۷	۰/۰۳۵	۰/۹۵۴	۰/۰۰۳	آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار
۰/۰۰۰*	۰/۳۲۱	۰/۵۹۷	۰/۰۲۸	۰/۴۳۷	۰/۰۳۷	آگاهی از مؤلفه‌های اجتماعی توسعه‌ی پایدار
۰/۰۰۰*	۰/۳۶۳	۰/۱۶۱	۰/۰۷۲	۰/۰۲۷**	۰/۱۱۳	آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن (کل)

* سطح معنی‌داری ۰/۰۱ ** سطح معنی‌داری ۰/۰۵

روابط چند متغیره رگرسیونی

مدل رگرسیونی مورد استفاده نیز مدل گام به گام بوده است. ابتدا به پیش‌فرض‌های تحلیل رگرسیونی برای تحلیل حاضر می‌پردازیم. در این پژوهش متغیرهای مستقل و نیز متغیر وابسته همه، کمی هستند. هر یک از متغیرهای مستقل نیز با متغیر وابسته دارای رابطه‌ی خطی هستند. شاخص دوربین واتسون نیز ۱/۶۸ است که بالاتر از ۱/۵ و نیز نزدیک به دو است و این نشان‌دهنده‌ی عدم همبستگی باقیمانده‌های همجوار با هم و استقلال خطاهاست.

جدول ۷: خلاصه مدل رگرسیونی آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن

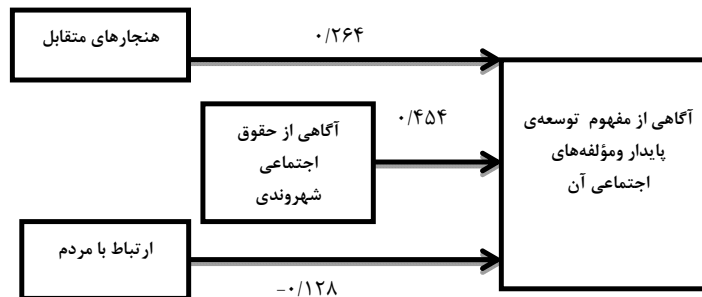
مدل	R (ضریب همبستگی چندگانه)	ضریب تبیین	ضریب تبیین تعدیل شده	انحراف معیار تخمین	دوربین - واتسون
۳	۰/۵۹۸	۰/۳۵۸	۰/۳۵	۰/۳۶۲۴۷	۱/۶۸

با توجه به اطلاعات جدول ۷ ضریب تبیین (R^2) ۰/۳۵۸ است. این بدین معنی است که حدود ۳۶ درصد از تغییرات متغیر وابسته یعنی آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن را مجموعه متغیرهای مستقلی تبیین می‌کنند که در مدل رگرسیونی باقی مانده‌اند.

جدول ۸: ضرایب رگرسیونی مدل آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن

مدل	ضرایب غیر استاندارد رگرسیونی		معنی‌داری	t	beta	آماره‌های هم‌خطی	
	B	انحراف معیار				Sig	Tolerance
۳	مقدار ثابت		۰/۱۷۴	۱۶/۴۲	-	۰/۰۰۰	-
	آگاهی از حقوق اجتماعی شهروندی		۰/۰۳۵	۷/۱۳	۰/۴۵۴	۰/۰۰۰	۰/۶۵۵
	رعایت هنجارهای متقابل		۰/۰۴۵	۳/۵۴	۰/۲۶۴	۰/۰۰۰	۰/۴۷۹
	ارتباط مردم		۰/۰۴۱	-۲/۰۲	-۰/۱۲۸	۰/۰۴۴	۰/۶۶۲

بر اساس تحلیل رگرسیونی انجام شده، از میان متغیرهایی که وارد شدند، سه متغیر آگاهی از حقوق اجتماعی شهروندی، رعایت هنجارهای متقابل و ارتباط با مردم، متغیرهایی بودند که در مدل باقی مانده‌اند، چون سطح معنی‌داری آزمون t آن‌ها کمتر از ۰/۰۵ است. در میان این سه، آگاهی از حقوق شهروندی اجتماعی بیشترین ضریب بتا و بیشترین تأثیر را بر متغیر وابسته دارد. با توجه به ضریب غیر استاندارد رگرسیونی (B)، با هر واحد تغییر در آگاهی از حقوق اجتماعی شهروندی، آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن با ضریب ۰/۲۵۱ افزایش می‌یابد. این بدان معنی است که شهروندانی که از حقوق شهروندی اجتماعی خود آگاهی بیشتری داشته باشند، از توسعه‌ی پایدار اجتماعی آگاهی بیشتری خواهند داشت.

نمودار ۲: تحلیل مسیر متغیرهای پژوهش

بحث و نتیجه‌گیری

به‌طور خلاصه درباره‌ی نتایج پژوهش می‌توان گفت: میانگین آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار در بازه‌ی ۱ تا ۶، ۴/۴۶ می‌باشد که در سطح متوسط به بالایی قرار دارد. میانگین آگاهی از مؤلفه‌های اجتماعی توسعه‌ی پایدار نیز در این بازه ۴/۳۷ می‌باشد که آن نیز در سطح متوسط رو به بالا قرار دارد.

آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن به‌عنوان یک متغیر با هر دو بعد آگاهی از حقوق شهروندی ارتباط معنی‌دار مستقیم دارد. ارتباط کلی دو متغیر با سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰، معنی‌دار می‌باشد و شدت آن ۰/۴۸۳ می‌باشد که متوسط رو به بالاست. متغیر آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن به‌طور کلی با بعد هنجارهای متقابل متغیر سرمایه‌ی اجتماعی ارتباط معنی‌دار مستقیم با سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰ و با ضریب همبستگی ۰/۳۶۳ که متوسط می‌باشد، دارد.

ارتباط متغیر وابسته با بعد اعتماد اجتماعی سرمایه‌ی اجتماعی با سطح معنی‌داری ۰/۱۶۱ معنی‌دار نمی‌باشد؛ همچنین هیچکدام از ابعاد متغیر وابسته با بعد ارتباط با مردم متغیر سرمایه‌ی اجتماعی رابطه‌ی معنی‌دار ندارند. اما متغیر آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن ارتباط معنی‌دار ضعیف با سطح معنی‌داری ۰/۰۲۷ با بعد ارتباط با مردم متغیر سرمایه‌ی اجتماعی دارد. عضویت در سازمان‌های غیر دولتی نیز هیچ ارتباط معنی‌داری با متغیر وابسته ندارند.

با مقایسه‌ی نتایج پژوهش حاضر با پژوهش‌های اشاره شده در پیشینه می‌توان گفت سنجش آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و نیز سنجش آگاهی از مؤلفه‌های اجتماعی توسعه‌ی پایدار بر اساس چهارچوب یونسکو برای اولین بار در این مقاله مورد بررسی قرار گرفته است. اما با اندکی مسامحه می‌توان گفت این نتیجه با یافته‌ی پورافکاری (۱۳۹۱)، جعفری و رضویان (۱۳۹۵) و میکالوس (۲۰۰۹) همخوانی داشت.

درباره‌ی عدم معنی‌داری تفاوت آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن به تفکیک سطح تحصیلات تأمل بیشتری باید داشت. چنانچه در چهارچوب نظری نیز اشاره شد یکی از کارگزاران آموزش برای توسعه‌ی پایدار، نهاد آموزش رسمی کشور است. بر اساس نتایج پژوهش، افزایش آگاهی از حقوق شهروندی می‌تواند به قدرت یافتن جامعه‌ی مدنی منجر شود و هم‌سو با آن، قدرت یافتن جامعه‌ی مدنی یکی از نیازهای اصلی توسعه‌ی پایدار است. چنانچه کیت نش نیز اشاره می‌کند رشد مفهوم شهروندی توانست به رشد و گسترش جنبش‌های اجتماعی به خصوص جنبش‌های زیست‌محیطی

بیانجامد (کیت نش، ۱۳۹۲). ارتباط سرمایه‌ی اجتماعی با آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن بیشتر در بعد هنجارهای اجتماعی و ارتباط با مردم است. به عبارتی در شبکه‌های روابط اجتماعی تا حدی به اهمیت توسعه‌ی پایدار اجتماعی پرداخته می‌شود و هنجارها نیز فشار تأثیرگذاری در این‌باره بر مردم می‌آورند. اعتماد بین شخصی نیز در حدی نیست که بتواند بر رشد آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن اثر بگذارد. در واقع اعتماد به دیگران و نهادها در روابط اجتماعی نمی‌تواند زمینه‌ساز رشد دانش درباره‌ی توسعه‌ی پایدار اجتماعی باشد. رعایت هنجارهای متقابل و نظارت دوجانبه در رفتارهای اجتماعی می‌تواند افراد را از ابعاد انسانی و اجتماعی توسعه، آگاهی سازد.

از بین پژوهش‌های بررسی شده در پیشینه‌ی پژوهش تنها پورافکاری (۱۳۹۱)، به بررسی ارتباط سرمایه‌ی اجتماعی و گرایش به توسعه‌ی پایدار پرداخته که نتایج پژوهش حاضر با آن همخوانی دارد. شفیع‌ا و شفیع‌ا (۱۳۹۰)، نیز در تحقیق نسبتاً مرتبط به نتایجی مشابه دست یافته‌اند و نتایج آن‌ها درباره‌ی ارتباط سرمایه‌ی اجتماعی و توسعه‌ی پایدار محلی با نتایج پژوهش حاضر همخوانی دارد. ناسیبولینا (۲۰۱۵)، نیز بر اهمیت سرمایه‌ی اجتماعی و مشارکت همگانی در ارتقا آگاهی از توسعه‌ی پایدار پرداخته است. صالحی امیری و همکاران (۱۳۹۱)، نیز در تحقیق خود بر تأثیرگذاری سرمایه‌ی اجتماعی در روند توسعه‌ی پایدار تأکید کرده‌اند.

از یافته‌های قابل توجه این پژوهش این است که با توجه به اینکه بازوهای جامعه‌ی مدنی و یکی از ابعاد اصلی سرمایه‌ی اجتماعی برای تأثیرگذاری بر توسعه‌ی پایدار یعنی انجمن‌ها و سازمان‌های غیر دولتی، نه تنها هیچ ارتباطی با آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن ندارد بلکه ضعف جدی در میان شهروندان مورد مطالعه دارد که خود مسئله‌ای است قابل مطالعه.

با توجه به نتایج پژوهش می‌توان گفت زمینه‌های مدنی و اجتماعی آن‌چنان که باید نتوانسته‌اند پایگاهی برای اقدام عملی در جهت نیل به توسعه‌ی پایدار اجتماعی باشند. ضعف سازمان‌های غیر دولتی در جامعه‌ی مورد مطالعه نشان‌دهنده‌ی فقدان زمینه‌ی عملی در جهت نیل به توسعه‌ی پایدار اجتماعی است. در جامعه‌ی مورد مطالعه نیز میزان تأثیرگذاری مؤلفه‌های مدنی بر آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن تا حدی قابل توجه است اما با توجه به عدم حضور پاسخگویان در سازمان‌های غیر دولتی در جامعه‌ی مورد مطالعه این تأثیرگذاری هنوز در سطح جامعه به مرحله‌ی عمل نرسیده

است. با این حال می‌توان به ثمر دادن این ارتباط امیدوار بود چون تأثیر آگاهی از حقوق شهروندی بر آگاهی از مفهوم توسعه‌ی پایدار و مؤلفه‌های اجتماعی آن نشان می‌دهد جامعه حساسیت محیط زیست را درک کرده و حفظ آن را جزئی از حقوق شهروندی خود می‌داند.

فهرست منابع:

- آریان پور، لیلا (۱۳۸۷). "تبیین نقش سازمان‌های غیر دولتی جوانان به‌عنوان حاملان اصلی سرمایه‌ی اجتماعی در توسعه‌ی اجتماعی"، پژوهش‌نامه‌ی علوم اجتماعی، سال دوم، شماره‌ی سوم، پاییز.
- ازکیا، مصطفی و غفاری، غلامرضا (۱۳۸۸). جامعه‌شناسی توسعه، تهران، نشر کیهان.
- پورافکاری، نصرالله (۱۳۹۱). "نگرشی جامعه‌شناختی بر سرمایه‌ی اجتماعی و توسعه‌ی پایدار در شوشتر"، فصلنامه‌ی تخصصی علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی شوشتر، سال ششم، شماره‌ی ۱۷، تابستان.
- جعفری، مهنوش و رضویان، فاطمه (۱۳۹۵). "ارزیابی شاخص‌های توسعه‌ی پایدار (شاخص‌های اجتماعی) مطالعه‌ی موردی: شهر صنعتی پرنده"، مجله‌ی پژوهش‌های جامعه‌شناختی، سال دهم، شماره‌ی ۲.
- زاهدی، شمس‌السادات (۱۳۸۸). توسعه‌ی پایدار، تهران، سمت.
- ساتن، فیلیپ (۱۳۹۲). درآمدی بر جامعه‌شناسی محیط زیست، ترجمه‌ی صادق صالحی، تهران، سمت.
- شارع‌پور، محمد (۱۳۸۹). جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، تهران، سمت.
- شفیعا، محمدعلی و شفیع، سعید (۱۳۹۱). "بررسی رابطه‌ی توسعه‌ی پایدار اجتماعی و سرمایه‌ی اجتماعی؛ نمونه: محله‌ی غیر رسمی شمیران نو"، جامعه‌شناسی کاربردی، شماره‌ی پیاپی ۴۶، شماره‌ی دوم، تابستان.
- صالحی امیری، سید رضا؛ قدمی، محسن و بیگ‌زاده، یوسف (۱۳۹۱). "طراحی و ارائه‌ی الگو جهت سنجش تأثیر سرمایه‌ی اجتماعی بر ابعاد توسعه‌ی پایدار"، فراسوی مدیریت، سال ششم، شماره‌ی ۲۳، زمستان.
- صیدایی، سید اسکندر؛ احمدی شاپورآبادی، محمدعلی و معین‌آبادی، حسین (۱۳۸۸). "دیباچه‌ای بر سرمایه‌ی اجتماعی و رابطه‌ی آن با مؤلفه‌های توسعه‌ی اجتماعی در ایران"، راهبرد، شماره‌ی ۱۹، پاییز.
- فیلد، جان (۱۳۸۸). سرمایه‌ی اجتماعی، ترجمه‌ی غلامرضا غفاری و حسین رضانی، تهران، انتشارات کویر.
- کنفرانس سازمان ملل متحد درباره توسعه‌ی پایدار (۱۳۹۱). آینده‌ای که می‌خواهیم، دستاورد کنفرانس سازمان ملل متحد پیرامون توسعه‌ی پایدار، (سند ریو+۲۰)، ترجمه‌ی مجید شفیع‌پور و نرگس صفار، سازمان حفاظت محیط زیست.

گیدنز، آنتونی (۱۳۸۴). پیامدهای مدرنیته، ترجمه‌ی محسن ثلاثی، تهران، نشر مرکز.
 نش، کیت (۱۳۹۲). جامعه‌شناسی سیاسی معاصر؛ جهانی‌شدن، سیاست، قدرت ترجمه‌ی
 محمدتقی دلفروز، تهران، نشر کویر.
 وظیفه‌امندی، مجید؛ عباس‌زاده، محمد؛ علیزاده اقدم، محمدباقر و بدری، رحیم (۱۳۹۱).
 مطالعه‌ی جامعه‌شناختی میزان ارتباط و پیوستگی با طبیعت دریاچه‌ی ارومیه و عوامل
 مرتبط با آن (مورد مطالعه: شهروندان شهر ارومیه)، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، دانشگاه
 تبریز.
 یونسکو (۱۳۸۸). به سوی جوامع دانایی محور، گزارش جهانی یونسکو، ترجمه‌ی علی
 حسینی قاسمی و سیروس آزادی، تهران، سمت.

Adams, W. M. (2009). *Green Development, Environment and Sustainability in Third world*, Third edition. Routledge, London.

Banuri, T., A. Najam and N. Odeh (2002). *Civic Entrepreneurship; a Civil Society Perspective on Sustainable Development*, Volume 1, Global Synthesis, Gandhara Academy Press, Islamabad.

Bapat, J. (2005). *Development Projects and Critical Theory of Environment*, Sage Publications, New Delhi.

Choi, I. H. (2006). *Awareness of Sustainable Development; Why Did the Saemangeum Tideland Reclamation Project Lead to the First National Controversy Over Sustainable Development In South Korea?*, Thesis for Master of Art in Anthropology, Texas A&M University, Faculty of Anthropology, [On-Line]. Available: <http://hdl.handle.net/1969.1/ET.D-TAMU-1722>.

Daly, Herman E. (1990). "Sustainable Development: from Concept and Theory to Operational Principles", *Population and Development Review*, Vol. 16, Supplement: Resources, Environment and Population: Present Knowledge, Future Options, pp. 25-43.

Eade, D., W. Suzanne (1995). *The Oxfam Handbook of development and Relief*, London: Oxfam Publication.

Haigh, M. (2009). "Greening the University Curriculum: Appraising an International Movement", In: Chalkey, Brian; Martin Haigh and David Higgitt (2009). *Education for Sustainable Development*, Papers in Honour of the United Nations Decade of

Education for Sustainable Development (2005-2014), Routledge, London and Newyork pp 25-42.

Higgitt, D. (2009). "Finding Space for Education for Sustainable Development in the Enterprise Economy", In: Chalkey, Brian; Martin Haigh and David Higgitt (2009). Education for Sustainable Development, Papers in Honour of the United Nations Decade of Education for Sustainable Development (2005-2014), Routledge, London and Newyork pp 99-110.

Kates, R. W., Thomas M. Parris and Anthony A. Leiserowitz (2005). "What Is Sustainable Development?", Science and Policy for Sustainable Development, Volume 47, Number 3, pages 8–21.

Kim, J. (2018). "Social dimension of sustainability: From community to social capital", Journal of Global Scholars of Marketing Science, 28: 2, 175-181.

Lozano R., K., Ceulemans, M. Alonso Almeida and D. Huisingh (2014). "A review of commitment and implementation of sustainable development in higher education: results from a worldwide survey," Journal of Cleaner Production 108 (2015) 1-18.

Michalos, A. C, Greech, H. Mcdonald, C. & Kahlke, M. H. (2009). Measuring Knowledge, Attitudes and Behaviors Towards Sustainable Development: Two Exploratory Studies". [On-Line]. Available: [http:// www. iisd.org/ library/ measuring-knowledge-attitudes-and-behaviours-towards-sustainable-development-two-exploratory](http://www.iisd.org/library/measuring-knowledge-attitudes-and-behaviours-towards-sustainable-development-two-exploratory).

Milton, K. (2002). Environmentalism and Cultural Theory; Exploring Role of Anthropology in Environmental Discourse, Routledge. New York.

N.S, Kasimov, S. M. Malkhazova & E. P. Romanova (2009). Environmental Education for Sustainable Development. In Russia in: Chalkey, Brian; Martin Haigh and David Higgitt (2009). Education for Sustainable Development, Papers in Honour of the United Nations Decade of Education for Sustainable Development (2005-2014), Routledge, London and Newyork pp 43-53.

Nasibulina, A. (2015). "Education for Sustainable Development and Environmental Ethics", Worldwide Trends in the Development of Education and Academic Research, 15-18 June

2015, 214, 1077–1082. [On-Line]. Available: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>.

O’Boyle, E. (2011). “The Acting Person: Social Capital and Sustainable Development”, *Forum for Social Economics*, 40:1, 79-98, DOI: 10.1007/s12143-010-9067-4.

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) (2006). “Framework for the United Nations Decade of Education for Sustainable Development (UNDESD 2005-2014)”, International Implementation Scheme. [On-Line]. http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001399/139937e.pdf&ved=0ahUKEwiKkfx71rrUAhWJalAKHTE7DUEQFgguMAE&usq=AFQjCNG8opaPT3cAk_Je8sVWLJn9T1BfRA&sig2=iN5XpAuPIHpDRKd1g5qYg.